

تبیین ابعاد و مؤلفه‌های تاب‌آوری شهرهای اسلامی

محمدرضا فرزاد بهتاش^{۱*}، محمدتقی پیربابایی^۲، محمدعلی کی‌نژاد^۳، محمدتقی آقابابایی^۴

^۱ دکتری شهرسازی اسلامی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز

^۲ دانشیار دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز

^۳ استاد دانشکده مهندسی عمران، دانشگاه صنعتی سهند

^۴ کارشناس ارشد مدیریت سوانح طبیعی

(تاریخ دریافت: ۹۱/۶/۱۰ تاریخ پذیرش: ۹۱/۹/۲۰)

چکیده

شهرها، نظام‌های پیچیده و به هم وابسته‌ای هستند که نسبت به تهدیدهای طبیعی، انسان‌ساخت و خرابکارانه، بسیار آسیب‌پذیرند. مشخصاتی که شهرها را مطلوب و دست‌یافتنی می‌سازد، مانند معماری‌ها، مراکز تمرکز جمعیت، چیدمان عناصر و فضاهای شهری، زیرساخت‌های به هم وابسته و سایر موارد، این‌ها شهرها را در معرض خطرهای بالایی نسبت به مخاطرات طبیعی (سیل‌ها، زلزله‌ها و...) و نیز مخاطرات انسان‌ساخت قرار می‌دهد. برخی از شهرهای جهان، با وجود این که همواره مجبور به سازگار شدن و تطابق با تغییر شرایط پیرامون بوده‌اند، سابقه طولانی در پذیرش مداوم ساکنان و ادامه حیات شهری دارند. در کنار آن‌ها شهرهای بزرگ دیگر در دوره هزاره نخست پس از میلاد هم بوده‌اند که هم‌اکنون از اهمیت کمتری برخوردارند. شهرهایی چون کایفنگ، چین؛ نیشابور، ایران؛ کاردوبا، اسپانیا. حتی برخی از شهرها در مسیر تاریخ به طور کامل، ویران و رها شده‌اند، همانند آنگلور، امپراتوری خمر و شهر سوخته ایران. از سویی دیگر، قرن هاست شهرهای اسلامی نظیر قاهره، استانبول، بغداد و تبریز که در کل دوران هزاره دوم از بزرگ‌ترین شهرهای جهان اسلام محسوب می‌شدند، با وجود تجربه حوادث و تحولات بی‌شمار، با تغییر نیازها، عملکردها و کارکردها و شکل‌ها به حیات و بالندگی خود ادامه می‌دهند. این شهرها به طور معمول، حوادث و تحولات زیادی را در تاریخ پرفراز و نشیب خود تجربه کرده‌اند، اما بیشتر به دلیل داشتن شبکه‌ای پایدار و منسجم از ترکیب نظام‌های کالبدی و جوامع انسانی، با انعطاف پذیری لازم در برابر حوادث و تغییرات، قابلیت انطباق با شرایط جدید را فراهم نموده‌اند. امروزه این ظرفیت تحمل به‌عنوان «تاب‌آوری» شهرها مورد توجه محققان قرار گرفته است. با وجود تمام توجهات و کوشش‌هایی که برای تحقق مفهوم تاب‌آوری جوامع شهری صورت پذیرفته، تعداد محدودی از قوانین نظام‌مند مدون در مورد تاب‌آوری وجود دارد که در مقیاس شهر کاربردی شده‌اند. تاب‌آوری شهر عبارت از معیاری برای سنجش میزان توانایی نظام (System) شهری برای جذب تغییرات و سازماندهی مجدد تغییرات حاصل از اختلالات، پایداری شهر و ظرفیت سازی است. در این مقاله برای بررسی تاب‌آوری شهر که در این جا ظرفیت تحمل در ابعاد مادی و معنوی قلمداد شده از الگوی ارزیابی ظرفیت با رویکرد مبتنی بر نگرش سیستمی استفاده گردیده و سعی بر آن بوده است که با ارائه تعاریف آسیب‌پذیری، تاب‌آوری و نیز بررسی ارتباط میان تاب‌آوری، آسیب‌پذیری و ظرفیت انطباق و سازگاری با توجه به چارچوب‌ها و الگوهای مطالعه شده، ابعاد و مؤلفه‌های پیشنهادی برای تاب‌آوری شهرهای اسلامی مشخص و ارائه شود.

واژگان کلیدی: تاب‌آوری^۱، آسیب‌پذیری، شهر اسلامی، ارزیابی ظرفیت، مدیریت مخاطرات.

Determining Dimensions and Components of Islamic Cities Resilience

MohamadReza Farzad Behtash

PhD Candidate on Islamic Urbanism, Tabriz Islamic Art University

Mohamad Taghi Pirbabaei

Associate Professor, Tabriz Islamic Art University

Mohamad Ali Keynejad

Professor, Sahand University

Mohamad Taghi Aghababaei

M.A. in Department of Natural Disaster Management

Abstract:

Cities are complex and interdependent systems, extremely vulnerable to threats from both natural hazards and terrorism. Attributes, which makes cities desirable and attainable, such as architectures, population concentration centers, deployment of urban areas and elements, interdependent infrastructures and others, expose them to high risk of natural disasters and manmade incidents.

Some cities, despite of their adaptation capacity with surrounding changes, have long experience to acceptance of residents and continuity of operations. Beside that there were some cities in first millennium of BC that are not so important these days, such as Neyshabour, Iran and Kardouba, Spain.

On the other hand, some Islamic cities such as Cairo, Istanbul, Baghdad and Tabriz was considered as one of the big cities in the world and despite of different incidents, they continue to their operations and living due to their changing in needs, functions and operations. These cities because of their sustainable and resistance networks of physical systems and communities, can adapt themselves to different incidents and disasters.

Nowadays, although there is a lot of research about the conception of resilient city, there are few systematic rules in resiliency that have been applied in city scale. Subcommittee on Disaster Reduction has defined the resiliency as “the capacity of a system, community, or society potentially exposed to hazards to adapt, by resisting or changing, in order to reach and maintain an acceptable level of functioning and structure.” This is determined by the degree to which the social system is able to organize itself to enhance its capacity from previous experiences to better future protection and to improve risk reduction measures.

At this article, systematic approach of capacity evaluation model is used. It tries to determine proposed components and dimensions of Islamic resilient cities by presentation of connection between resiliency, vulnerability and adaptation capacity and also studied frameworks and models around the world.

Keywords: Resiliency, Vulnerability, Islamic City, Capacity Evaluation, Hazard Management.